*Turkish Studies*
***Current Debates in Social Sciences (CUDES-2018)***
*Volume 13/23, Summer 2018, p. 65-75*
*DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.14219*
*ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY*

***Research Article / Araştırma Makalesi***

***Article Info/Makale Bilgisi***
**Received/Geliş:** Ekim 2018 **Accepted/Kabul:** Ekim 2018
**Referees/Hakemler:** Prof. Dr. Adem ÇAYLAK – Dr. Öğr. Üyesi Güliz DİNÇ

*This article was checked by iThenticate.*

# 2. DÜNYA SAVAŞI SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE'DE KALKINMACILIK SÖYLEMİNİN YÜKSELİŞİ

*Erkan DOĞAN*[*]

## ÖZET

Kalkınmacılık, 1945'ten sonra Üçüncü Dünya'nın hâkim söylemlerden biri haline gelmişti. Üçüncü Dünya'nın bu söylemin etkisi altında kalmış entellektüelleri ve politikacılarına göre, hızlı bir ekonomik ve sosyal kalkınma hedefi, gelişmekte olan ülkelerin en acil gündemini oluşturmaktaydı. Bu ulusal kalkınmacı stratejinin temelini, devletin ulusal ekonomi üzerinde artış gösteren müdahaleciliği, korumacılık ve sanayileşme gibi unsurlar meydana getirmekteydi. Kalkınmacılığın izlerini, aynı dönemde Türkiye için bağımsız ve milli bir kalkınma stratejisi öneren sol çevrelerde de gözlemlemek mümkündü. Sol, Türkiye'yi azgelişmiş bir Üçüncü Dünya ülkesi olarak tasvir etmekteydi. Solun 1960'larda tartıştığı konuların başında, Türkiye'yi içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal azgelişmişlikten kurtaracak stratejinin ne olması gerektiği sorusu gelmekteydi. Siyasi arenada 1960'dan sonra daha gözle görünür bir hale gelmeye başlayan solun sürdürdüğü bu tartışma, kalkınma meselesinin kamuoyunun gündemine de sirayet etmesini sağlamıştı. Bu hareketin önde gelen isimleri diğer birçok Üçüncü Dünyacı entelektüelin ve politikacının savunduğu yaklaşımı paylaşıyor ve azgelişmişliğin temel nedenini dışsal dinamiklere referansla açıklıyordu. Türkiye diğer Üçüncü Dünya ülkeleri gibi emperyalizm tarafından geri bıraktırılmıştı ve buradan çıkış yolu emperyalizm ile bağımlılık ilişkilerini kıracak, kapitalist olmayan, bağımsız ve milli bir kalkınma stratejisi benimsemekti. Bu çalışmada 2. Dünya savaşından sonra Üçüncü Dünya'da bir tür ortodoksi haline gelen milli kalkınmacılık ideolojisinin Türkiye'deki izlerini, 1960'larda güç kazanmaya başlayan sol akımların bu konudaki yaklaşımlarına bakarak takip etmeye çalışacağız.

**Anahtar Kelimler:** Kalkınmacılık, Üçüncü Dünyacılık, Türkiye, Sol

[*] Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, El-mek: erkan.dogan@kocaeli.edu.tr

# THE RISE OF DEVELOPMENTALIST DISCOURSE IN TURKEY AFTER THE SECOND WORLD WAR


## ABSTRACT

Developmentalism had a very strong impact on the discourses of intellectuals and politicians of the Third World after the Second World War. It was thought that developing world's burning agenda was to achieve a rapid national economic and social development. The key elements of this national development strategy were thought to be state interventionism, protectionism and industrialism. The impact of the idea of national developmentalism can also be observed in the discourses of the Turkish left of the 1960s, offering an independent and national development strategy for Turkey. One of the most important concerns of this movement was to find the right path which would make Turkey economically independent, developed and industrialized. For the leading figures of this movement, sharing the same argument with other Third World countries' intellectuals and politicians, the main reason of underdevelopment is external, that is to say, Western imperialism. There was only one way for an underdeveloped country in order to escape from its underdevelopment: to adopt a non-capitalist path of development and follow an independent, national development strategy. In this paper, we will follow the traces of developmentalist discourse in Turkey in the post-colonial era by looking at the formulations of the Turkish left.



## STRUCTURED ABSTRACT

Developmentalism is a key concept that makes us to comprehend the world that emerged after the Second World War. In the new international atmosphere of the post-war era, rapid economic and social development was seen as the foremost aim of the developing countries of the Third World. This new development strategy was mostly understood in terms of state interventionism, protectionism and industrialism. In this new era, the idea of developmentalism gained a universal character.

The root cause of social and economic underdevelopment in the periphery of the world, according to the radical intelligentsia of the Third World, was external, that is to say, imperialism. Nationalism in the Third World, manifested itself mostly in the form of national liberation movements which gained ground especially in the de-colonization process, was perceived in the literature as a reaction directed against uneven development and expansion of world capitalist system at the expense of the Third World. This Third Worldist economic nationalism's solution to Third World's underdevelopment was to break all ties with the world capitalist system and to build up an independent national economic development. The logic was simple: gaining political independence was not enough to achieve a real liberation and it should be complemented with an economic emancipation, aiming at an autonomous national development and eliminating subordination to imperialism.

The rise of developmentalist discourse in Turkey in the 1960s should be understood within this general picture and by reference to the

Third Worldist moment that dominated the imagination of radical intellectuals of the Third World in the post-colonial era. After the military coup of 1960, socialism began to gain a visible ground in Turkish politics. Turkey was portrayed by the Turkish left of the 1960s as an underdeveloped country. It was argued that Turkey's economic and social development could only be achieved by being against western imperialism, especially the US imperialism, and protecting the country's political and economic independence. The left launched political campaigns against the country's dependence on the West, primarily on the US, and likened their efforts to the war of liberation under Atatürk, calling it "second National Liberation War". It was in this decade that a 'leftist' variant of Kemalism became a hegemonic discourse within the ranks of the Turkish left. In this period, Turkish left re-invented Kemalism as a progressive, anti-imperialist, anti-feudal and developmentalist outlook.

For the Turkish left, there was only one way to save the country from its social, economic, political and cultural backwardness: to delink all ties with Western imperialist powers. It was impossible for Turkey to develop within the world capitalist system and through capitalist path of development. After delinking the dependency ties with imperialism, Turkey should adopt a new autonomous and national development strategy, neither socialist, nor capitalist, but oriented to socialism. This new strategy would endorse the principles of economic nationalism; it would reject Turkey's dependent role in the world capitalist system and aim at implementing a non-capitalist, independent and rapid development strategy.

Development was understood as an effort that would undermine the very basis of pre-capitalist social and economic structures and power of comprador classes. These measures were thought to pave the way for the establishment of a unified national economy. Turkish left's development strategy was based on a new understanding of statism, in which the strategic branches and mechanisms of the Turkish economy would be under the state management. Statism involved not only state's intervention into economy, but also control and regulation of social, political and cultural realms by the state. State was seen as the sole representative of the interests of the whole nation and the protector of the nation's permanence. The second major aspect of this strategy was to implement a fully-fledged land reform which was supposed to dismantle feudal social and economic structures and relations, to confiscate lands of big land owners to landless people, and so, to terminate the social, political and cultural hegemony of the landlords over the landless and poor peasants. Destroying feudal relations was considered as a big blow to reactionarism in Turkey and a big step in the way to the establishment of a real national economy which was assumed to be necessary for an independent and rapid national economic development. Besides statism and land reform, the development strategy also comprised nationalization of key sectors of economy (foreign companies, foreign trade, banking, credit institutions, insurance companies, and some big enterprises in heavy industry, transport, and mining) and central and compulsory planning, aiming at the construction of heavy industry.

**Keywords:** Developmentalism, Third Worldism, Turkey, Left

**Giriş:**

Kalkınmacılık ideolojisi 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde Üçüncü Dünya'nın entelektüellerinin söylemine derinden işlemiş olan bir ideolojiydi. Bu etkinin izlerini Türkiye için bağımsız ve milli bir kalkınma stratejisi öneren sol çevrelerde de güçlü bir şekilde gözlemlemek mümkündü. Türkiye'de sol fikirler, 1960 sonrasının yeni şekillenen siyasal atmosferinde, daha önce hiç olmadığı kadar kamuoyunda ideolojik ve entelektüel anlamda görünür hale gelmeye başlamıştı. Bu hareketin öne çıkan isimlerinin yazıp söylediklerinin arasında öne çıkan ortak temalarından bir tanesi azgelişmiş bir ülke olarak resmettikleri Türkiye'yi bu geri kalmışlığından kurtaracak, onu sanayileşme ve kalkınma yoluna sokacak yolun ne olması gerektiği konusunda ileri sürmüş oldukları tezlerdi. Onlar da dönemin diğer birçok Üçüncü Dünyacı entelektüelinin savunduğu yaklaşımı paylaşıyor ve azgelişmişliğin temel nedenin dışsal olduğunun altını çiziyorlardı. Türkiye diğer Üçüncü Dünya ülkeleri gibi emperyalizm tarafından geri bıraktırılmıştı ve buradan çıkış yolu emperyalizm ile bağımlılık ilişkilerini kıracak, kapitalist olmayan, bağımsız ve milli bir kalkınma stratejisi benimsemekti. Bu çalışmada 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Üçüncü Dünya'da bir tür ortodoksi haline gelen milli kalkınmacılık ideolojisinin Türkiye'deki izlerini, 1960'larda güç kazanmaya başlayan sol akımların bu konudaki yaklaşımlarına bakarak takip etmeye çalışacağız.

**Kalkınmacılığın Yükselişi:**

Kalkınmacılık, 1945 sonrasında ortaya çıkan dünyayı anlamamızı sağlayan anahtar kavramlardan biridir. Başarının gelişme hızıyla ölçüldüğü bu dünyada, iktisadi kalkınma özellikle Üçüncü Dünya toplumların en başta gelen hedefiydi (Keyder, 2004). Bu hedefi gerçekleştirme sorumluluğunu üzerine alan ulusal kalkınmacı rejimler, korumacı politikalar ekseninde bir ulusal ekonomi inşa etme sürecinde devletin ekonomiye müdahalesini teşvik etti. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan dünya düzeninde hem politikanın hem de ekonominin temel birimleri ulusal devletlerdi. Bu açıdan bakıldığında gelişmekte olan dünyada kalkınma sürecinin temel aktörü olarak devletin öne çıkması şaşırtıcı değildi. 1945'ten sonra devlet merkezli ulusal kalkınmacılık konsolide olup evrenselleşti (Berger, 2001: 213-6). Bu kalkınmacılık bir taraftan milli ekonomiye, milli sanayileşmeye, tarım reformu ve tarımın modernleştirilmesine vurgu yaparken, bunlara ek olarak temel eğitim, sağlık ve benzeri başka kamu servisleri yoluyla sosyal ilerlemenin sağlanması gibi unsurları da içermekteydi.

Bu kalkınmacı söylem özellikle, Üçüncü Dünya'da büyük bir zemin buldu.[1] 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Üçüncü Dünya'nın sömürge toplumları, milli kurtuluş mücadeleleri sonucunda siyasal bağımsızlıklarını kazanıp, savaş sonrası dönemin yeniden şekillenen uluslararası sisteminde yeni yerlerini almaya başlamışlardı. Birçok yerde siyasal bağımsızlık için verilen mücadele dünya ekonomisine ve gelişmiş ülkelere ekonomik bağımlılığı ortadan kaldırmayı hedefleyen ekonomik bağımsızlık ve kurtuluş mücadelelerine dönüşmüşlerdi. 1945 sonrası dönemin milli kurtuluş programları devlet merkezli bir ulusal kalkınma stratejisi ve ithal-ikameci bir sanayileşmeye vurgu yapan radikal bir ekonomik milliyetçilikle karakterize olmuşlardı. Dünyanın periferisinde milliyetçi ideolojinin kaynaklarından biri, dünyayı merkez ve çevre diye bölen kapitalizmin eşitsiz gelişimine ve büyümesine yönelik çevreden yöneltilen itirazlar ve tepkilerdir.

2. Dünya Savaşı'ndan sonra Üçüncü Dünya'nın radikal entelektüelleri içerisinde popülerleşmeye başlayan yeni-emperyalizm ya da yeni-sömürgecilik teorileri Üçüncü Dünya milletlerinin siyasal bağımsızlıklarını kazanmış olmaların rağmen ekonomik olarak hala dünyanın büyük güçlerine bağımlı olduğunu anlatıyordu. Mesela bu teorinin popüler savunucularından biri olan Kwame Nkrumah'a (1965: ix) göre yeni-sömürgeciliğe maruz kalan toplum sözde bağımsızdır ve egemenliğin dışsal özelliklerine sahiptir. Fakat gerçekte ekonomik sistemi ve politikaları dışarıdan

[1] Üçüncü Dünya ve Üçüncü Dünyacılık için bakınız, Doğan, 2017a.

yönlendirilmektedir. Bu yaklaşıma göre klasik, doğrudan sömürgeciliğin yerini, ekonomik bağımlılık ilişkileri biçiminde kendini gösteren yeni emperyalist egemenlik yöntemleri almıştır. Bu ekonomik bağımlılık ilişkileri, azgelişmiş ülkelerin gerçek milli kurtuluşlarını yani ekonomik ve sosyal ilerlemelerini baltalamakta, bu ülkeleri acil ekonomik ve sosyal sorunlarla baş başa bırakmaktaydı.

Yeni sömürgecilik teorilerinin savunduğu yaklaşıma benzer, ama daha sofistike, yaklaşımları Batıdaki üniversitelerde 1960 ve 1970'li yıllarda popülerleşen bağımlılık okulunun teorilerinde de görmek mümkündür. Bağımlılık teorisinin savunucuları azgelişmişliğin nedenini içerde değil dışarıda aramaktaydı. Üçüncü Dünya'da azgelişmişliğin asıl müsebbibi emperyalizmdi. Dünya ekonomisini merkez ve çevre olarak hiyerarşik bir şekilde bölen mekanizmalar, ekonomik artığın çevreden merkeze doğru transferini sağlayıp çevreyi ebedi bir azgelişmişliğe terk ederken merkezi de daha gelişmiş bir hale getiriyordu. Üçüncü Dünya'yı azgelişmişliğin lanetinden kurtaracak bir ekonomik kalkınma stratejisi ancak dünya kapitalist sistemiyle olan bağımlılık ilişkilerini koparark, merkez-çevre bağlarının zincirini kırarak mümkün olabilirdi. Bu yaklaşıma göre kalkınma, ekonomik bağımsızlıkla elde edilebilecek bir şeydi.[2]

Soğuk Savaş dönemi, Üçüncü Dünya için alternatif kalkınma yollarına ilişkin yoğun bir tartışmanın yaşandığı bir zaman dilimiydi. 1945 sonrasında ortaya çıkan Üçüncü Dünyacılığın ilk örneklerini oluşturan Bandung rejimleri, Üçüncü Dünya'da milli kalkınmayı Birinci Dünya kapitalizmi ile İkinci Dünya sosyalizmi arasında bir yere yerleştirmeye çalışıyordu. Bunun en klasik örneklerinden birini Hindistan'da 1947'den sonra, Nehru'nun hem sosyalist hem de milli sayılabilecek özellikler taşıyan gelişme vizyonunda görebiliriz. Aynı zamanda teknokratik ve paternalistik özellikler de taşıyan bu gelişme anlayışı hayırsever teknokratik elitler liderliğinde bir ulusal kalkınma stratejisi tahayyül etmekteydi (Berger, 1994, 2001, 2004). Bununla birlikte 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde Üçüncü Dünya'da ortaya çıkan bu ekonomik milliyetçiliğin kendisine model olarak aldığı tarihsel kaynaklardan biri 1930'ların Stalinizmiydi. Stalinist dönemde, sosyalizm, bir tür sanayileşme yöntemine, bir ekonomik kalkınma stratejisine dönüştürülmüş, üretim kapasitesini arttıracak uygun araçların yaratılmasını varsayan bir teknik proje olarak anlaşılmaya başlanmıştı. Sosyalizm artık çalışan sınıfların kurtuluşunu vaaz eden bir ideoloji olarak değil bir ekonomik kalkınma reçetesi olarak görülüyordu. Bu yeni tanımında sosyalizm, ekonomik planlama ve devlet mülkiyetine indirgenmişti. Kuramda devletin sönümlenmesine gidecek sürecin başlangıç aşaması olarak tasavvur edilen sosyalizm, 1930'ların Rusya'sında devlet kontrolünü güçlendiren sert ve merkezileşmiş mekanizmaların inşa edilmesi olarak tecrübe edilmişti. Sovyetler Birliği'nin 1930'larda yaşadığı bu devlet merkezli sanayileşme deneyimi, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlığını kazanmaya başlayan Üçüncü Dünya ülkeleri, onların siyasal elitleri ve entelektüellerinin kalkınma stratejisi arayışında ilham aldıkları bir tarihsel tecrübe olmuştur (Roxborough, 1979: 133-4).

Üçüncü Dünya'da milliyetçi söylem, ekonomik ve sosyal azgelişmişliğin nedeni olarak görülen emperyalizme yöneltilen kızgınlık ve kalkınma ve sanayileşme için duyulan güçlü bir dürtüyle beslenmiştir. Anti-emperyalist ve anti-kapitalist öğeler içeren, kendisine milli bir kalkınma stratejisi yoluyla "hızlı" bir ağır-sanayileşme hedefi koyan bu radikal ekonomik milliyetçi söylem, Üçüncü Dünya'da birçok yerde ortaya çıkan radikal anti-emperyalist hareketlerin programlarının önemli bir unsuru olarak karşımıza çıkar. Bu Üçüncü Dünyacı yaklaşım içerisinde sosyalizm, milletlerin yabacı emperyalist güçlerden ve onların gayri milli iç destekçilerinden siyasal ve ekonomik kurtuluşu olarak anlaşılıyordu. Sosyalizm, milleti siyasal ve ekonomik olarak bağımsızlaştırıp, kalkındıracak bir strateji olarak görülüyordu.

[2] Bağımlılık okulu için bakınız, Leys, 1996; Preston, 1996; Roxborough, 1979; Spybey, 1992.

Hem ekonomik bağımsızlık hem de kalkınma hedefleri sömürgecilik sonrası dönemin Üçüncü Dünya milliyetçiliğinin merkezi temaları arasındaydı. Bu ekonomik milliyetçilik genellikle milli üretimin dış rekabete karşı korunması, devletçilik, planlama, kendine-yeterlilik gibi unsurları içeren bir çerçeve içerisinde ele alınmaktaydı. Bu türden bir ekonomik milliyetçiliğin temel amacı hızlı sanayileşmeydi. Bu hedefler ekonomik bağımsızlığı hedefleyen devlet merkezli bir gelişme stratejisini benimsemekle mümkündü. Bu strateji içerisinde devletten, tarımsal yapılar içerisinde varlığını sürdüren kapitalizm öncesi sosyal ilişki kalıntılarını temizlemesi, belli başlı üretim araçlarını millileştirmesi ve yabancı sermaye akışını kontrol edecek politikaları uygulaması beklenmektedir. İthal ikamecilik, yani dünya ekonomisinin gelişmiş ülkelerinden yapılan ithalatın devlet eliyle kontrol edilmesi politikası, bağımsız bir milli ekonomik kalkınma programının merkezinde yer almaktaydı. Bu politika Üçüncü Dünya'nın gelişmekte olan toplumlarında, yerli imalat sanayinin büyüme düzeyini arttırmanın temel bir enstrümanı olarak görülüyordu. Devlet rehberliğinde gerçekleşecek bu türden bir sanayileşme programı iktisadi olarak dünyanın geri kalanından bağımsızlaşmayı içeren bir korumacılığı, iç piyasanın kendi kendine yetecek seviyede büyümesini, karların ülke içinde yatırımlara dönüştürülmesini, ithal etmek yerine yerli teknolojinin geliştirilmesini öngörmekteydi (Harris, 1986).

**Türkiye'de Sol ve Kalkınmacılık:**

1960 askeri darbesi Türk bürokratik ve entelektüel elit tarafından, ekonomik planlama, sanayileşme ve kalkınma ile karakterize edilecek olan yeni bir dönemin başlangıcının işareti olarak, sıcak bir şekilde karşılanmıştı (Keyder, 1987: 146). Askeri darbenin, Demokrat Parti'nin serbest piyasa yönelimli ekonomik programından, devletin yönlendirdiği, kaynakların bir planlama ve koordinasyon çerçevesinde hızlı bir milli kalkınma hedefi için seferber edildiği yeni bir kalkınma stratejisine dönüşümü ifade ettiği düşünülüyordu. Keyder'in deyimiyle "bürokratlar ve aydınlar kalkınmacı bir ideolojinin ateşli taraftarıydılar… Bu ideoloji, ülkenin sanayileşmesine hizmet eden teknokratik bir elitin oynayacağı rolü göklere çıkarıyordu. İşçi sınıfı henüz keşfedilmemişti; hâkim düşünce akımı, 'kapitalist olmayan' yol eğilimleriyle birlikte Paul Baran'dan mülhem bir bağımlılık analizine dayanıyordu. Bu düşünceye göre, iktidar yalnız kendi çıkarlarını gözeten kokuşmuş politikacılardan alınıp halka hizmet etmeyi amaçlayan milliyetçi plancılara verilmeliydi" (Keyder 1987: 180).

1960'dan sonra darbenin kazananları, destekçileri ve onların bürokratik ve entelektüel elitler içindeki temsilcileri siyasal ve sosyal yönleri de olan yeni bir birikim modeli öneriyorlardı. Türkiye'de 1960'lı ve 70'li yıllarda uygulanan bu yeni ekonomik regülasyon modelinin merkezinde, değişik sosyal sınıfların farklılaşan çıkarlarını bir araya getirme konusunda başarılı olduğu düşünülen, ithal ikameci sanayileşme anlayışı yatmaktaydı. Devlet Planlama Teşkilatı'nın 1960 Eylül'ünde kurulması, bu yeni ekonomik büyüme modelinin gerçekleştirilmesi yönünde atılmış ilk ciddi ve resmi adımdı.[3]

Sol, böylesi bir ortamda kalkınmacılığı kamuoyu nezdinde bir tartışma konusu haline getirmişti. Kalkınma, esasen, ekonomik bağımsızlığı elde etmeye yönelik milliyetçi bir söylem çerçevesinde ele alınıyordu. Kalkınmadan murat edilen milli bir ekonomi yaratmak ve ülkenin Batı'lı emperyalist güçlere olan bağımlılığını azaltmaktı. Kalkınma, milletleri karşılaştırırken kullanılan temel bir ölçüte dönüşmüştü. Bu entelektüel iklimde kalkınma fikri bir tür fazilet, bir an önce ulaşılması gereken bir nihai amaç mertebesine yükseltilmişti.

27 Mayıs askeri darbesinden sonra, sosyalizm Türkiye kamuoyunda gözle görünür bir siyasal ve ideolojik akım haline geldi. Yeni bir anayasanın yapıldığı ve rejimin değişikliğe uğradığı

[3] İthal ikameci sanayileşme modelinin uygulanması ve DPT'nin rolüne ilişkin bakınız, Keyder, 1987; Aydın, 2005; Eralp, 1994.

bu siyasal atmosferde siyaset yelpazesi sol-sağ eksenlerde kutuplaşmaya başlamıştı. Bu gelişmenin önemli neticelerinden biri Cumhuriyat'in kurucusu olan CHP'nin merkez-sol diye tarif edilen bir siyasal yönelime doğru kaymaya başlaması ve Türkiye İşçi Partisinin 1965 genel seçimlerinden sonra 15 milletvekiliyle meclise girmesi olmuştu. 1960'lı yıllarda Yön çevresi, Türkiye İşçi Partisi ve Milli Demokratik Devrim çevresi Türkiye'de solun belli başlı oluşumlarıydı.[4] Solun bu belli başlı akımları arasında ülkenin sosyal ve ekonomik yapısına ve tarihine bakış ve yorumlayışta kimi farklılıklar mevcuttu. Ayrıca ülkenin sorunlarının hangi yollar izlenerek çözülmesi gerektiği konusunda da faklı yöntemler benimsemekteydiler. Fakat ortak birçok yaklaşıma da sahiplerdi. Hepsi az ya da çok Kemalist söylemi siyasal analizlerine eklemlemişlerdi; programlarına, yine az ya da çok, Üçüncü Dünyacı, milli bağımsızlıkçı bir anlayışı yerleştirmişlerdi.

Solun bu tarihlerde ortaklaştığı bir diğer konu ise yeni bir "kalkınma felsefesi" oluşturma projesi üzerinde şekilleniyordu. Hızlı, adil bir ekonomik kalkınma, sanayileşme gibi hedeflerin oluşturduğu bu felsefe neredeyse tüm söylemlerine sinmiş görünüyordu. Sol akımlar ülke için tek çıkış yolunun kendi tariflerini yaptıkları bir "Türk sosyalizmi" ile mümkün olabileceğini düşünüyorlardı. Bu sosyalizm Üçüncü Dünyacı, milli kalkınmacı bir sosyalizmdi. Sosyalizm 1960'larda hızlı bir şekilde modernleşmeyi ve sosyal adaleti sağlayacak bir ideoloji ve kalkınma stratejisi olarak anlaşılıyordu. Devletçilik ve yine devlet otoritesi üzerine kurulu bir planlama bu hedeflere ulaşmanın temel enstrümanları olarak görülüyordu. Devlet eliyle ve ilerici bürokratlar marifetiyle yukarıdan aşağıya gerçekleştirilmesi beklenen bu kalkınmacılık anlayışı elitist bir karaktere de sahipti.

Türkiye'de bu türden bir sosyalizm anlayışının 1960'lardaki fikri kaynağı Yön çevresiydi. Bu yaklaşımı kamuoyu önünde en kuvvetli ve berrak savunanlar Yöncülerdi; bu fikirlerin tüm solu sarıp sarmalamasında ve solun bir bütün olarak söylemine nüfuz etmesinde belirleyici bir rol üstlenmişlerdi.[5] Yön hareketi, az gelişmişliğin temel nedeni olarak gördükleri Batılı emperyalist güçler, onların ülke içindeki gayri-milli işbirlikçileri ve feodal güçler dışında, memleketin geri kalan bütün sosyal sınıflarını ve güçlerini söz konusu kalkınma hedeflerini gerçekleştirmek için bir araya gelmeye davet ediyordu. Yön çevresi hızlı, adil ve bağımsızlık prensibine bağlı bir iktisadi kalkınmanın ancak sosyalizmle mümkün olabileceğini iddia ediyorlardı. Yöncüler, daha çok bir kalkınma yöntemi olarak gördükleri sosyalizmi, teknik bir mesele olarak ele alıp nerdeyse sanayileşme, ekonomik planlama ve devlet mülkiyetinden oluşan bir toplama indirgiyorlardı.

Yön dergisinin kamuoyunda sahip olduğu etkiyi anlamak için bakılabilecek önemli bir örnek derginin ilk sayısında çıkan "Yön Bildirisi"ne (Yön Bildirisi, 1961) imza atıp desteklemiş olanların listesidir. Liste dönemin üst düzey bürokratlarını, siyasetçileri, tanınmış akademisyen, yazar ve sanatçıları, subay, öğretmen, memur gibi mesleklerden insanları içermekteydi. Yön bildirisinin asıl önemi Yön hareketinin küçük bir manifestosu olmasıydı. Bildiride hareketin ülkenin sosyo-ekonomik meselelerine ilişkin temel yaklaşımları ve çözüm önerileri bulunmaktaydı. Derginin ve hareketin izleyeceği siyasetin temel yaklaşımları bildiride mevcuttu. Bir "kalkınma felsefesi" yaratmak gerektiğini savunan Yön Bildirisi (1961) şu cümlelerle başlıyordu: "Atatürk devrimleriyle amaç edilen çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmanın, eğitim davasını sonuçlandırmanın, Türk demokrasisini yaşatmanın, sosyal adaleti gerçekleştirmenin ve demokrasi rejimini sağlam temeller üzerinde oturtmanın, ancak, iktisadi alanda hızla kalkınmakta, yani milli istihsal seviyesini hızla yükseltmekte göstereceğimiz başarıya bağlı olduğuna inanıyoruz."

Türkiye gibi azgelişmiş bir ülkenin karşı karşıya kaldığı sorunlarını çözmesinin tek yolunun önce iktisadi açıdan kalkınmak olduğunu düşünen Yöncüler, devletin merkezi bir rol oynayacağı,

[4] Türkiye'de sol düşüncenin tarihinin kısa ve genel bir değerlendirmesi için bakınız Doğan 2017b.

[5] Yön harketi için bakınız, Altun, 2004; Atılgan, 2007; Landau, 1974: 50-64; 79-87; Lipovsky, 1992: 85-108; Özdemir, 1986, 2000.

planlamacı, sanayileşmeyi merkezine alan, milli kalkınmacı bir çözüm yolu öneriyorlardı. Bu kalkınmacı perspektif Kemalist mirasa da sahip çıkmaktaydı. Yön hareketinin savunduğu Kemalizm anlayışını diğer Kemalizmlerden ayıran karakteristik özellikleri vardı. Onlar Batılılaşmayı, Batı'dan hem siyasal hem de iktisadi olarak bağımsızlaşmış bir az gelişmiş ülkenin batıya rağmen her düzeyde "ilerlemesi" olarak algılıyorlardı (bakınız, Berkes, 1975). Bu anlayışı karakterize eden temel kavram "tam bağımsızlık" idi ve bu kavrama politik bir nitelik kazandıran güçlü bir anti-emperyalist söylemleri vardı. Bu yaklaşım onlara aynı zamanda bağımsızlık anlayışı üzerinden, ülkenin ilerleyişinin önündeki "gayrı milli" unsurlar olarak niteledikleri güçlere karşı, "milli" bir söylem oluşturmalarına olanak sağlamaktaydı.

Türkiye, 1960'ların sol akımları tarafından azgelişmiş bir ülke olarak tanımlanıyordu. Üçüncü Dünya'nın diğer azgelişmiş ülkeleri gibi emperyalist sisteme bağımlı ve bu sistem tarafından yeraltı zenginliklerinden dış ticaretine, iç-dış politikasından kültürüne kadar sömürülmekteydi. Azgelişmişliğin nedeni ülkenin emperyalist güçlere olan bağımlılığıydı; bu bağımlılık ülkenin milli egemenliğine zarar vermekte ve onun ekonomik ve sosyal gelişiminin önünde bir engel oluşturmaktaydı. Türkiye, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik ve askeri yardımlar yoluyla, Batı'lı emperyalist güçlerin bir uydusu konumuna getirilmişti. Türkiye'yi yabancı sermaye, dış yardımlar ve borçlarla kalkındırma girişimleri nafile çabalardı ve başarısızlığa mahkûmdu.

Dönemin, kamuoyu gündemindeki tartışma konularından biri olan, Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na entegrasyonu konusuna da sol bu perspektiften yaklaşıyordu. Türkiye İşçi Partisi, ilk ciddi siyasi kampanyalarından birini AET'ye karşı gerçekleştirmişti. Partinin sözcülerine göre AET ile entegrasyon Türkiye'yi Ortak Pazar'ın Hakkari'si haline getirecekti. (Vali, 1971: 97) Partinin lideri Aybar Türkiye'nin Ortak Pazar'a alınmasıyla ilgili olarak imzalanan 1963 tarihli antlaşmaya tepki olarak yaptığı açıklamada Ortak Pazar'a hayır diyordu: "Ortak Pazar antlaşması… yüksek milli menfaatlerimizle asla bağdaşamaz… Politikamız yüzde yüz milli olmalıdır… Ortak Pazar, Fransız, Alman, İtalyan, Belçika, Hollanda, Lüksemburg mali tekellerinin nüfuz ve hakimiyeti altında bir gümrük ittihadı (bir kartel) antlaşmasıdır. Ortak Pazar'ın amacı sömürgeciliği yeni usullerle devam ettirmektir. Türkiye gibi geri kalmış bir toplumun böyle bir ortaklığa katılması ve bundan herhangi bir istifade beklemesi, kurt ağzındaki kuzunun yaşama hayalinden farksızdır." (Aybar, 1968: 289-90)

1960'ların solu, Türkiye'yi ekonomik, sosyal ve kültürel azgelişmişlikten kurtarmanın Batılı emperyalist güçlerle tüm bağın koparılmasıyla mümkün olacağını düşünüyordu. Ancak böylelikle Türkiye kapitalist-olmayan, yüzü sosyalizme dönük, bağımsız ve milli bir kalkınma stratejisi benimseyebilirdi. Bu türden bir kalkınmanın amacı işbirlikçi (komprador) sınıfların ve pre-kapitalist sosyal ve ekonomik yapının gücünü etkisizleştirmekti. İşbirlikçi sınıflar gerçek bir milli kalkınma ve sanayileşmenin gerçekleşmesini engelleyen gayrı milli unsurlardı. Toprak reformu talebi bu kalkınmacılık anlayışının öne çıkan diğer bir başlığıydı. Bu toprak reformu, büyük toprak sahiplerinin topraklarını topraksız köylülere dağıtacak, böylelikle hem feodal yapıları ve ilişkileri tasfiye edecek hem de büyük toprak sahiplerinin yoksul köylüler üzerindeki sosyal, siyasal ve kültürel hegemonyasını kırılmaya uğratacaktı.

Avcıoğlu (1969: 619) kendi kalkınma perspektifini ele aldığı bir çalışmasında üç farklı kalkınma yolundan bahseder: Komünist kalkınma yolu, Amerikan tipi kalkınma yolu ve milli devrimci kalkınma yolu. Bu yollardan birincisi, Avcıoğlu tarafından, önerdiği yöntemlerin sertliği nedeniyle dışarıda bırakılmıştır (1963). Aynı şekilde Amerikan tipi kalkınma stratejisi de azgelişmiş toplumlar için bir seçenek oluşturamaz. Emperyalizm çağında Türkiye gibi azgelişmiş ülkelerde kapitalist sınıflar, feodal yapıları ve ilişkileri yıkacak ve milli bir sanayileşme stratejisi izleyecek kadar olgunlaşmış, güçlü ve milli değillerdir. Aksine bu sınıflar feodal güçlerle ve emperyalizmle işbirliği yapmayı tercih ederler. Milli devrimci kalkınma yolu ise diğer seçeneklerden farklı olarak Üçüncü Dünya'nın azgelişmiş toplumları için en uygun olan yoldur.

Bu kalkınma stratejisinin en önemli özelliği ise yeni türde bir devletçilik anlayışını benimsemiş olmasıydı. Bu devletçilik anlayışı, Kemalizm'in 1930'larda uyguladığı devletçilikten daha radikal ve kapsamlı olması bakımından ayrılıyordu. Yeni modelde devlet, temel sanayi kollarını kurmak ve yönetmekten, dış ticaret, bankacılık, sigorta ve diğer finansal sektörleri denetleme ve düzenlemeye kadar ekonominin tüm kritik noktalarını ve mekanizmalarını kontrol edecekti. Devletin ekonomi üzerindeki düzenleyici ve kontrol edici rolü, bu yeni modelde, ayrıca sosyal, siyasal ve kültürel alanlara da yayılmıştı ve bu haliyle bir tür total devletçiliğe dönüşmüştü.[6] Bu yaklaşıma göre, azgelişmiş ülkelerde ancak devlet, azgelişmişliğin sosyal ve ekonomik sorunlarını (durgunluk, yoksulluk, işsizlik, sağlık ve eğitim problemleri gibi) çözüme kavuşturabilirdi. Milli devrimci kalkınma stratejisinin diğer önemli bir unsuru merkezi (ve zorunlu) planlamaydı. Devlet eliyle uygulanacak olan bu planlama, ülkenin kaynaklarını ağır sanayinin hızlı bir şekilde kurulması için seferber edecekti. Bu kalkınma programının bir başka önemli uygulaması da yabancı şirketlerin, bankacılığın, kredi kurumlarının, sigorta şirketlerinin ve ağır sanayi, ulaşım ve madencilik alanlarındaki büyük işletmelerin millileştirilmesi olacaktı.

Peki devletin ekonomiye müdahalesinin sınırları nerede sona eriyordu? Bu genel şema içerisinde özel teşebbüsün rolü ne olacaktı? Devletçi kalkınma yolunda milli ekonominin kurulmasında öncü rol devlette olmakla beraber özel sektöre de bir yer verilmekteydi. Fakat özel teşebbüsün bu sistem içinde yer alabilmesi milli olmasına bağlıydı. Avcıoğlu bu konuda şöyle diyordu: "Belki özel teşebbüsçülerimiz biraz şaşıracaklardır ama gerçek bir milli özel sanayiinin gelişmesini ilk alkışlayacaklar sosyalistler olacaktır. Sosyalistler, memleketimizin kalkınma ve sanayileşme ümidini yok edebilecek bir Ortak Pazar'a hayır diyebilen, yabancı sermaye adı ile kurulmuş kap-kaççı montaj ve ambalaj atölyelerine karşı çıkabilen ve batakçı toprak ağalarının tasfiyesinde öncülük yapabilen bir milli özel sanayinin hasreti içindedirler" (Avcıoğlu, 1964).

**Sonuç:**

Kalkınmacılık fikri 1960'lı yılların sol söyleminin ayrılmaz bir parçasıydı. Ülkenin ekonomik, siyasal ve kültürel azgelişmişliğine son vermek, sosyal problemlerini çözmek, çağdaşlaşmasını sağlamak ancak kalkınma ile mümkün olabilirdi. Kalkınmacılığa yapılan bu kuvvetli vurguyu solun, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi modernleşme tarihine bakışlarında da görmek mümkündü. Bu tarihi, kalkınmacılığın kavramlar dünyasından yola çıkarak anlamaya ve açıklamaya çalışıyorlardı. Mesela Osmanlı imparatorluğunun son yüzyılı gelişmişlik, azgelişmişlik ve emperyalizmle münasebetler çerçevesinde ele alınıyor ve imparatorluğun bu yüzyılda Batılı emperyalist güçlere bağımlı hale geldiği dile getiriliyordu. Yine aynı perspektifle, Milli Mücadele ve Kemalist Devrim anti-emperyalist, ilerici ve kalkınmacı bir yönelime sahip olduğu için sahip çıkılıyordu. Bu yaklaşımın en berrak örneğini Yön çevresinde görmekteyiz. Kemalizm'in erken Cumhuriyet dönemindeki mirasına sahip çıkan Yöncüler, kendi hedeflerini, kesintiye uğradığını düşündükleri Kemalist Devrim'e bağlamışlardı. Türkiye'nin tekrar ekonomik bağımsızlığını elde etmesi ve kalkınması için ikinci bir Kurtuluş Savaşı verilmesi gerektiğini, Kemalist Devrim'in hedeflerinin yeni koşullarda ve derinleştirilerek devam ettirilmesi gerektiğini savunuyorlardı.

## KAYNAKÇA

Altun, F. (2004a). "Kemalist Bir Modernleşme Yorumu Olarak Yön Dergisi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. 2(1), 551-575.

Altun, F. (2004b). "Niyazi Berkes ve Eserleri hakkında", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. 2(1), 439-474.

[6] Solun bu yeni devletçilik anlayışı 1930'lardaki devletçilik tartışmalarının taraflardan biri olan Kadro çevresinin yaklaşımına oldukça benzemektedir. Kadrocular için bakınız, Tekeli ve İlkin (1984); Özveren (1996); Türkeş (1999).

Atılgan, G. (2007). "Yön-Devrim Hareketi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 8, Sol* içinde. İletişim Yayınları: İstanbul

Avcıoğlu, D. (10 Nisan 1963). "Sosyalizmden önce Atatürkçülük", *Yön*, 69.

Avcıoğlu, D. (25 Eylül 1964). "Milliyetçilere Sesleniş", *Yön*, 78.

Avcıoğlu, D. (1969). *Türkiye'nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Aybar, M. A. (1968). *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm*. İstanbul: Gerçek Yayınları

Aydın, S. (1998). "Milli Demokratik Devrim'den Ulusal Sol'a Türk Solunda Özgücü Eğilimler". *Toplum ve Bilim* 78, 58-89.

Aydın, Z. (2005). *The Political Economy of Turkey*. London: Pluto Press.

Berger, M. T. (1994). "The End of the 'Third World'", *Third World Quarterly* 5(2): 257-275.

Berger, M. T. (2001). "The Rise and Demise of National Development and the Origins of post-Cold War Capitalism". *Journal of International Studies*, 30(2), 211-234

Berger, M. T. (2004). "After the Third World? History, Destiny and the Fate of Third Worldism", *Third World Quarterly* 25(1): 9-39.

Berkes, N. (1975). *Türk Düşününde Batı Sorunu*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Doğan, E. (2017a). "Socialism and Nationalism in the Third World in the Age of Third Worldism". *METU Studies in Development*, 44(3), 281-300.

Doğan, E. (2017b). Türkiye'de Sol Düşünce ve Hareketlerin Tarihi. *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin Siyasal Hayatı* içinde, Adem Çaylak ve Seyit Ali Avcu (Eds.), Savaş Yayınevi: Ankara, 155-170

Eralp, A. (1994). Turkey in Changing Postwar World Order: Strategies of Development and Westernization. In A.Oncu, Ç. Keyder, S. E. Ibrahim, (Eds.), *Developmentalism and beyond*. Cairo: The American University in Cairo Press.

Harris, N. (1986). *The End of the Third World: Newly Industrializing Countries and the Decline of an Ideology*. London: I. B. Tauris.

Harris, N. (1993). *National Liberation*. Reno: University of Nevada Press.

Keyder, Ç. (1987). *State and Class in Turkey: A Study in Capitalist Development*. London, New York: Verso.

Keyder, Ç. (2004). *Ulusal Kalkınmacılığın Iflası* [The Bankruptcy of National Development]. Istanbul: Metis.

Landau, J. M. (1974). *Radical Politics in Turkey*. Leiden: E.J.Brill.

Lipovsky, I. (1992). *The Socialist Movement in Turkey 1960-1980*. Leiden: E.J.Brill.

Nkrumah, K. (1965). *Neo-colonialism: The Last Stage of Imperialism*, London: Thomas Nelson & Sons.

Özdemir, H. (1986). *Kalkınmada Bir Strateji Arayışı: Yön Hareketi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Özdemir, H. (2000). *Doğan Avcıoğlu, Bir Jön Türk'ün Ardından*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Özveren, E. (1996). "The Intellectual Legacy of the Kadro Movement in Retrospect". *METU Development Studies*, 23(4).

Preston, P. W. (1996). *Development Theory: An Introduction*. Oxford, Cambridge, Massachusetts: Blackwell Publishers.

Roxborough, I. (1979). *Theories of Underdevelopment*. London: Macmillan.

Samim, A. (1987). "The Left". *Turkey in Transition*. Edited by Schick, İrvin Cemil and E. Ahmet Tonak. New York and Oxford: Oxford University Press.

Tekeli, İ. ve S. İlkin. (1984). "Türkiye'de Bir Aydın Hareketi: Kadro", *Toplum ve Bilim* 24: 35-67.

Türkeş, M. (1999). *Kadro Hareketi, Ulusçu Sol Bir Akım*. Ankara: İmge Kitabevi.

Vali, F. A. 1971. *Bridge across the Bosporus: The Foreign Policy of Turkey*. Baltimore: The Johns Hopkins Press

"Yön Bildirisi". (20 Aralık 1961). *Yön*, 1.